

André Lhote: Een Verbinder van het Frans-Nederlandse Kunstwezen

Schilder, Docent en Kunstcriticus: André Lhote in Nederland, 1919-1929

Afbeelding 1. André Lhote in zijn academie in Montparnasse Parijs, jaren '20 -'30. Foto: L'Association André Lhote.

Bachelorscriptie Kunstgeschiedenis Universiteit Leiden, 2020-2021

Scriptiewerkgroep: Verplaatsingen van mens en object

Student: Bob S. Scholte, s1830945

Email: bob.ss@hotmail.com

Scriptiebegeleider: Dhr. M.D.H.P. Huiskens

Woordaaantal: 6278

Datum: 15-06-2021

Verklaring van originaliteit

Met het indienen van dit tentamen/deze toets bevestig ik dat:

- ✓ dit werk enkel door mijzelf is opgesteld zonder hulp van anderen (niet van toepassing op groepswork);
- ✓ ik geen werk van / met andere studenten gebruikt, besproken, gedeeld of gekopieerd heb;
- ✓ ik alleen gebruik heb gemaakt van bronnen die expliciet zijn toegestaan door de vakdocenten en ik duidelijk heb verwezen naar alle bronnen (zowel gedrukte, internet of andere bronnen) die in het werk worden gebruikt in overeenstemming met de cursusvereisten en de aanwijzingen van de vakdocenten;
- ✓ dit werk niet eerder is gebruikt voor andere cursussen in de opleiding of voor vakken van een andere opleiding of universiteit, tenzij uitdrukkelijk toegestaan door de vakdocenten.

Ik begrijp dat elke overtreding van bovenstaande punten met betrekking tot dit werk zal leiden tot disciplinaire maatregelen conform de reglementen van de universiteit en de opleiding en dat een eventuele overtreding wordt gemeld aan de examencommissie. Deze disciplinaire maatregelen kunnen zijn uitsluiting van het vak of de opleiding.

Ik begrijp dat mijn werk zal worden gecontroleerd op plagiaat, zowel door middel van software voor plagiaatdetectie als door middel van andere methoden voor fraudedetectie.

Ik begrijp en onderschrijf het belang van fraudebestrijding en ben mij ervan bewust dat (grootschalige) fraude kan leiden tot het ongeldig verklaren van de gehele toets of het gehele tentamen door de examencommissie, hetgeen gevolgen kan hebben voor alle studenten.

Juni 2021

Abstract

Aan de hand van primaire bronnen wordt een beeld geschetst van de activiteiten van de Franse schilder, docent en kunstcriticus André Lhote in Nederland in de periode 1919-1929. In de academische wereld is reeds aandacht besteed aan de relatie tussen Lhote en Zweden, Turkije, Egypte, India en Brazilië, maar niet aan die met Nederland. Uit archiefstukken en Nederlandse nieuwsbladen blijkt dat Lhote op verschillende niveaus verbonden was met het Nederlandse kunstwezen. Hij was pleitbezorger van het Genootschap Nederland-Frankrijk, verspreidde zijn kunsttheorie middels voordrachten die hij vaak combineerde met tentoonstellingen in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam, onderwees Nederlandse studenten aan L'Académie André Lhote in Parijs en kwam op voor de belangen van Nederlandse kunstenaars, zoals blijkt uit het Bob Rooker Proces. Om inzicht te verschaffen in de relatie tussen André Lhote en Nederlandse kunstenaars wordt een vergrootglas gelegd op twee van zijn Nederlandse studenten: Charlotte van Pallandt en Julie van der Veen.

André Lhote, Genootschap Nederland-Frankrijk, Bob Rooker Proces, Charlotte van Pallandt, Julie van der Veen.

Inhoudsopgave	Blz.
Inleiding	5-7
André Lhote: Schilder, docent en kunstcriticus	7-9
Lhote's ingang tot het Nederlandse kunstwezen: De Rotterdamsche Kunstkringtentoonstelling van 1919	9-11
Het Genootschap Nederland-Frankrijk	11-15
André Lhote als expert: Het Bob Rooker Proces	15-17
Nederlandse Kunstenaars aan de L'Académie André Lhote: Charlotte van Pallandt en Julie van der Veen	17-21
Conclusie	21-23
Nawoord	24
Afbeeldingen	25-38
Verantwoording afbeeldingen	39
Literatuurlijst	40-46

In 1930 verscheen er in de uitgave *Nieuwe Kunst* een verhandeling over de Franse kubist André Lhote (1885-1962).¹ De Nederlandse kunstcriticus André de Ridder wijdt het gehele nummer aan Lhote en plaatst de Fransman in een reeks van modernisten die volgens hem scheppers van stijl zijn, zoals Jan Sluyters, André Derain, en James Ensor.² De Ridder roemt Lhote om zijn vermogen om zichzelf zowel in taal als in verf uit te drukken, wat volgens hem blijkt uit Lhote's theoretische geschriften en omvangrijke oeuvre. Lhote wordt in *Nieuwe Kunst* en in andere primaire bronnen neergezet als een kunstenaar die op verschillende lagen met het Nederlandse kunstwezen verbonden was. Alhoewel de museale en academische aandacht voor André Lhote recentelijk in het buitenland is toegenomen, is de kunstenaar in Nederland nauwelijks nog bekend.³ Het verschil in contemporaine bekendheid en tegenwoordige vergetelheid kan wellicht verklaard worden doordat Lhote's Nederlandse activiteiten in de wetenschappelijke literatuur onderbelicht zijn.

In Frankrijk staat André Lhote bekend als een belangrijke schilder, docent en kunstcriticus die vóór de Eerste Wereldoorlog in Parijs furore maakte met zijn kubistische schilderijen. Hij schreef voor verschillende nieuwsbladen recensies, waaronder *La Nouvelle Revue Française*, en reisde door Europa om zijn kunsttheorie onder de aandacht te brengen. Parijs was in het interbellum het belangrijkste culturele centrum van Europa en had mede door de vele kunstacademies een aantrekkingskracht op buitenlandse kunstenaars.⁴ Een van deze kunstacademies werd door André Lhote opgericht in 1925, genaamd L'Académie André Lhote (Afb. 1). Daar begeleidde hij ruim 1500 nationale en internationale studenten.⁵

Al tijdens Lhote's leven werden er boeken over hem gepubliceerd. Het boek *André Lhote* uit 1947 door Anatole Jakovsky is een van de eerste biografieën waarin Lhote's stijlontwikkeling en zijn kunstideeën worden beschreven. Jakovsky plaatst Lhote in de Franse traditie van Paul Cézanne en reflecteert op 48 sleutelstukken uit het oeuvre van de kunstenaar.⁶ Na Lhote's overlijden in 1962 zijn er een tiental publicaties verschenen die veelal ingaan op Lhote's kunsttheorie, geschreven werken en stijlontwikkeling.⁷ De laatste tien jaar wordt Lhote

¹ De Ridder, "André Lhote."

² Ibid., 6.

³ Kuban en Wille, "Introduction and Acknowledgments", 7-14, 29.

⁴ Venema, *Nederlandse schilders in Parijs, 1900-1940*; Greet, "Mapping Cultural Exchange: Latin American Artists in Paris between the Wars"; Waller en Carter (red.), *Foreign Artists and Communities in Modern Paris 1870-1914: Strangers in Paradise*.

⁵ Kuban en Wille, "Introduction and Acknowledgments", 7-14, 29.

⁶ Jakovsky, *André Lhote*.

⁷ Enkele belangrijke publicaties, voor een vollediger overzicht zie de literatuurlijst. Moulin en Fossier, *André Lhote rétrospective, 1885-1962*; Dorival, *André Lhote rétrospective, 1907-1962*; Bouiller, "Art Criticism and Avant-Garde: André Lhote's Written Works", 15-31; Azar, *André Lhote en Égypte: Étude critique comprenant*

steeds vaker vanuit een internationaal perspectief onderzocht. In de tentoonstellingsbundel *Form och färg: André Lhote och Svensk kubism* uit 2017 wordt geschreven over Lhote's kunstpedagogiek in Zweden. Uit dit boek blijkt dat Lhote bijna 200 Zweedse studenten onderwees en vergaande invloed had op de ontwikkeling van het Zweeds kubisme.⁸ In de bundel *André Lhote and his International Students* uit 2020 staan veertien artikelen die ingaan op de relatie tussen André Lhote en zijn internationale studenten.⁹ Deze essays zijn geschreven vanuit een transnationaal perspectief, al ligt de nadruk nog steeds sterk op Parijs. Het doel van de bundel is om bij te dragen aan een beter begrip van modernistische kunst als een combinatie van culturele mobiliteit, van bewegingen van mensen, ontmoetingsplaatsen, contacten en netwerken.¹⁰ Onder meer Lhote's relatie tot Turkse, Braziliaanse en Japanse studenten wordt onderzocht. De relatie tussen Nederland en André Lhote komt echter niet ter sprake.¹¹ Vanuit deze theoretische invalshoek, namelijk reizende kunstenaars en hun inspanningen om hun netwerk uit te breiden, wordt André Lhote in dit onderzoek onderzocht.¹²

In deze scriptie ligt het zwaartepunt op André Lhote's activiteiten in Nederland en wordt gekeken naar hoe hij vaste voet aan de grond kreeg binnen het Nederlandse kunstwezen in de periode 1919-1929.¹³ Deze tijdsafbakening is vanwege pragmatische redenen gekozen. 1919 is het jaar waarin Lhote zijn eerste solotentoonstelling hield in Nederland en tien jaar is een redelijke tijdspanne om onderzoek naar te doen. Naast Lhote's pogingen om het Nederlandse kunstwezen te betreden, wordt er aandacht besteed aan de relatie tussen Nederlandse en Franse kunstenaars, omdat dit onlosmakelijk verbonden is met de activiteiten van André Lhote in Nederland, zoals uit het betoog zal blijken. De vraag die aan deze scriptie ten grondslag ligt

des extraits de la correspondance inédite du peintre avec Mohamed et Effat Naghi; Maingon, "L'Académie André Lhote – l'Atelier Fernand Léger: Enseignements comparés", 219-230.

⁸ Meister, Prytz, Siden, *Form och färg: André Lhote och Svensk kubism*.

⁹ De bundel is ontstaan in samenwerking met de L'Association André Lhote. Sinds 1992 wordt het oeuvre van André Lhote beschermd door Dominique Bermann Martin, de directeur van de L'Association André Lhote. De stichting herbergt het archief van Lhote en heeft de taak om alle schilderijen, tekeningen, aquarellen en prenten te catalogiseren en te verwerken in een catalogue raisonné, de academische interesse te stimuleren en Lhote's werk onder de aandacht te brengen.

¹⁰ Kuban en Wille, "Introduction and Acknowledgments", 11.

¹¹ Kuban en Wille (red.), *André Lhote and His International Students*.

¹² Een andere bundel die inzicht verschaft in de uitdagingen van reizende kunstenaars in de eerste helft van de twintigste eeuw en de artistieke weerslag van dit reizen op kunstenaars en artistieke hubs, is *Arrival Cities* uit 2020. Dogramaci, Hetschold en Karp Lugo (red.), *Arrival Cities*, 9-17.

¹³ De term kunstwezen is een algemeen begrip dat breder kan worden opgevat dan de term kunstmarkt. Kunstmarkt impliceert een economische grondslag, terwijl kunstwezen ook de artistieke, sociale en culturele zijde van de kunstsector omvat. Er is geen eenduidige definitie van het begrip kunstwezen. In deze scriptie definieer ik kunstwezen als: "De sociale dynamiek tussen kunstenaars, handelaren, kunstliefhebbers, kunsthistorici en kunstcritici die zich bezighouden met kunst in de breedste zin van het woord."

luit: Hoe vond André Lhote ingang tot het Nederlandse kunstwezen en wat was zijn relatie tot Nederlandse kunstenaars?

Om André Lhote's activiteiten in Nederland te begrijpen, is het van belang om te weten wie Lhote was en wat zijn kunsttheorie inhield. Daarna wordt aan de hand van primaire bronnen, zoals krantenberichten in Delpher, dieper ingegaan op Lhote's activiteiten in Nederland.¹⁴ Vervolgens komen enkele aspecten aan bod die kenmerkend zijn voor de relatie tussen André Lhote en Nederland, waaronder het Genootschap Nederland-Frankrijk en het Bob Rooker Proces. Omdat de krantenberichten weinig inzicht verschaffen in de contacten van Lhote met individuele Nederlandse kunstenaars, licht ik twee kunstenaars uit: Charlotte van Pallandt (1898-1997) en Julie van der Veen (1903-1997). Zij hebben beiden aan L'Académie André Lhote gestudeerd.¹⁵ De krantenberichten worden aangevuld met enkele documenten uit het archief van de Rotterdamsche Kunstkring, primaire bronnen uit het Noord-Hollands Archief, handgeschreven documenten uit het Julie van der Veen-privé-archief en aantekeningen uit het Charlotte van Pallandt-archief in het RKD. Samen met de secundaire literatuur zal ik pogen het hiaat in de wetenschappelijke literatuur enigszins te dempen door de aard van de activiteiten van André Lhote in, en zijn relatie met, Nederland op te helderen.

André Lhote: Schilder, docent en kunstcriticus

André Lhote werd op 5 juli 1885 geboren in Bordeaux. Het was niet vanzelfsprekend dat Lhote kunstenaar zou worden. Zijn ouders waren arm en Lhote moest daarom gelijk na de lagere school een ambacht leren. Hij ging in de leer bij de heer Courbaterre, een meubelmaker aan de École des Beaux-Arts de Bordeaux. Het toeval geschiedde dat Courbaterre amateurschilder was. Lhote toonde interesse en mocht zijn schilderlessen volgen. (Afb. 2). Toen Lhote twintig was ontmoette hij Gabriel Frizeau, een kunstverzamelaar die werken bezat van onder meer Paul Gauguin en Odilon Redon. De jonge schilder was nog niet eerder in contact gekomen met eigentijdse kunst wat hem uitermate interesseerde. Frizeau ondersteunde Lhote financieel waardoor hij zich artistiek kon ontwikkelen en bracht hem in 1907 in contact met de schrijver

¹⁴ De krantendatabase Delpher heeft zo'n 150 krantenberichten en tijdschriften waar Lhote genoemd wordt in de periode 1919-1929. Ik heb deze krantenberichten gelezen en de belangrijkste gegevens per artikel verzameld. Daaruit kwamen ruim 50 artikelen naar voren die de basis vormen voor deze scriptie. Het publiek waarvoor, alsmede de geloofsovertuiging van waaruit de nieuwsbladen schreven, is in ogenschouw genomen tijdens het schrijven van deze scriptie.

¹⁵ Ik heb gekozen voor deze twee kunstenaars omdat de archieven die zij hebben achtergelaten iets vertellen over hun contact met André Lhote. Van Pallandt heeft haar activiteiten uitermate zorgvuldig gedocumenteerd waardoor haar leven nu in de vorm van het Charlotte van Pallandt-archief bestudeerd kan worden in het RKD. Het Julie van der Veen-archief is in het bezit van de nabestaanden, Herman en Narcisse Vollenbroek. Het archief bestaat uit schetsboeken, schilderijen, briefwisselingen tussen Van der Veen en haar moeder, postkaarten en een handgeschreven biografie die ook op de website van Julie van der Veen te raadplegen is.

Jacques Rivière. Rivière overtuigde Lhote om naar Parijs te verhuizen waarna tussen hen een hechte vriendschap ontstond.¹⁶

André Lhote begon als autodidact op te vallen in Parijs. Zijn kunsttheorie was, anders dan bij de meeste avant-gardisten uit die tijd, diep geworteld in de klassieke schilderleer van de zeventiende en achttiende eeuw en combineerde de klassieke leer met het eigentijdse modernisme.¹⁷ In het olieverfschilderij *Hommage à Watteau* (1918/1919) verenigt Lhote de moderne en klassieke schilderkunst (Afb. 3). De dame is volgens Lhote geschilderd in een Ingres-achtige stijl, wat blijkt uit de klassieke plooival. Door haar masker af te nemen openbaart de dame zich aan de Harlekijn, die symbool staat voor het kubisme. In dit schilderij beeldt Lhote de boodschap uit dat klassieke en moderne kunst geen tegenpolen zijn, maar twee zijdes van dezelfde medaille.¹⁸ De interesse voor zijn kunstopvattingen groeide en hij begon les te geven. In 1917 kreeg hij een positie als docent aan het Atelier d'Étude langs Boulevard Raspail en aan het Atelier Libre in Montparnasse. In hetzelfde jaar kreeg Lhote van Rivière een vaste kunstrubriek als kunstcriticus in *La Nouvelle Revue Française*, waardoor hij ook in het buitenland begon op te vallen.¹⁹

Lhote's toenemende zichtbaarheid in het Parijse culturele leven, werd ook in Nederland opgemerkt. De eerste keer dat Lhote's naam in de Nederlandse nieuwsbladen werd genoemd, betrof een uitgave van *De Telegraaf* van 14 augustus 1918. De kunstcriticus André Salmon had enkele weken daarvoor in *L'Europe Nouvelle* een artikel geschreven over de Parijse tentoonstelling 'La Jeune Peinture Française' waarin hij uitweidt over de stijl en kunsttheorie van André Lhote die Salmon samenvat met de term totalisme. In *De Telegraaf* kwam een vervolgartikel waarin Lhote zijn kunsttheorie verwoordt.²⁰ Hierin gebruikt Lhote twee godinnen als metafoor. Aan de ene kant zet hij 'dame nature', de fotografische nabootsing, en aan de andere kant zet hij 'dame peinture', het artistieke of eigene. Volgens hem is het belangrijk om je als schilder niet aan één van de twee godinnen over te geven, maar je

¹⁶ Bermann Martin, "The Life of André Lhote", 17-20.

¹⁷ Kuban en Wille, "Introduction and Acknowledgments", 10.

¹⁸ Jakovsky, *André Lhote*, 9-13.

¹⁹ Bermann Martin, "The Life of André Lhote", 26-30.

²⁰ Citaat uit *De Telegraaf*, 14-08-1918: "...De groote meesters van alle tijden hebben gerealiseerd dat, als het noodig is om te beginnen met naar de natuur te werken, het even noodzakelijk is om het bestaan van het oorspronkelijke model te vergeten zoodra het doek, als een tweede realiteit, een nieuw en onverwacht probleem op te lossen geeft... De fout van alle slechte schilders en vaak ook onze eigen fout is deze, dat ze te veel kijken naar 'dame nature' en niet genoeg noeg (sic) naar haar mededingster 'dame peinture.' Wij worden tusschen deze twee godinnen gesteld en moet beiden gelijkelijk weten te voldoen. Ontrouw tot de eerste leidt tot pompiërisme. Ontrouw aan de tweede leidt tot onbezielde fotografische nabootsing. De natuur verschaft de eerste beginselen en men zou gek zijn, als men het zonder deze wilde stellen. Op deze basis moet men voortwerken ten einde tot schilderkunstige conclusies te geraken..."

harmonisch tussen de twee godinnen te bewegen. Lhote haalt uit de oude én moderne meesters inspiratie en combineert deze met zijn eigen kunstopvattingen (Afb. 4). Het samengaan van oude en moderne schilderkunst in zijn kunstwerken, het realisme en het artistieke, is wat André Salmon totalisme noemt.²¹

Na enkele jaren op verschillende instituten les te hebben gegeven, opende Lhote in 1925 L'Académie André Lhote. Zijn academie was democratisch van aard. Lhote ontving graag feedback op zijn lespraktijk en paste zijn lessen daarop aan.²² In de zomermaanden onderwees hij zijn studenten op het platteland in Mirmande. In de jaren '30 begon hij zich steeds meer als docent te profileren. Hij schreef theoretische verhandelingen over de schilderkunst, zoals *Traite du Paysage* in 1939, organiseerde buitenlandse lezingen en sprak daarmee een internationale groep kunstenaars aan die vervolgens naar Parijs kwamen om door Lhote onderwezen te worden. Door zijn contacten met het Zweedse koningshuis kreeg hij veel Scandinavische studenten en door zijn liberale lespraktijk werd hij populair onder Turkse, Latijns-Amerikaanse en zelfs Japanse studenten. Zijn levensmissie werd het verspreiden van kennis.²³

Zijn passie voor het doorgeven van kennis bracht Lhote in tientallen landen. Na de Tweede Wereldoorlog zou hij lesgeven en jureren op kunstacademies in Caïro en Alexandrië en een jaar later, in 1952, werd Lhote uitgenodigd voor een conferentie in Rio de Janeiro waar hij een tweede academie wilde oprichten, L'Atelier Montparnasse. Lhote zou tot 1960 lesgeven. In januari 1962 overleed hij in Parijs.²⁴ Net zoals Zweden, Egypte, Brazilië en Turkije was ook Nederland onderdeel van zijn onderwijscampagne. De volgende paragrafen bespreken thematisch de relatie tussen André Lhote en Nederland.

Lhote's ingang tot het Nederlandse kunstwezen: De Rotterdamsche Kunstkringtentoonstelling van 1919

Na een gedwongen isolement van vier jaar eindelijk weder eens een nieuwe uiting van buitenlandsche moderne kunst!²⁵

Met deze woorden werd André Lhote's eerste Nederlandse solotentoonstelling bij de Rotterdamsche Kunstkring van 1919 ontvangen. Lhote was een van de eerste jonge Franse

²¹ *De Telegraaf*, 14-08-1918.

²² Drugeon, "From Paris to Mirmande, International Aspects of Lhote's Academy through Lhote's Writings and Correspondance", 43.

²³ Bermann Martin, "The Life of André Lhote", 21, 29-34.

²⁴ *Ibid.*, 36.

²⁵ *Het Algemeen Handelsblad*, 14-04-1919.

schilders die zich na de oorlog in Nederland presenteerden en werd in de nieuwsbladen voorgesteld als hét Franse visitekaartje in Nederland. De loopgravenoorlog op de grens van België en Frankrijk belemmerde het verkeer tussen Nederland en haar buurlanden. Het gedwongen isolement van vier jaar in het citaat slaat op de beperkte reismogelijkheden door blokkades op internationale transportwegen tijdens de Eerste Wereldoorlog.²⁶ Aan het einde van de oorlog rees er een nieuwsgierigheid naar buitenlandse kunst en Lhote was daarvan in Nederland een van de eerste Franse voorbeelden.²⁷

De tentoonstelling bij de Rotterdamsche Kunstkring liep van 9 tot 27 april 1919. Uit de archiefstukken in het Rotterdams Stadsarchief blijkt dat er achttien schetsen, 21 aquarellen en 25 schilderijen werden getoond. *Nu dans un paysage* (1917)²⁸ was het duurste schilderij en kostte f 1000,- (Afb. 5).²⁹ De meningen over de schilder waren verdeeld: “Het mag echter betwijfeld worden of de arbeid van André Lhote, de eerste beste vreemde gast van den Kunstkring, als een betrouwbare norm te beschouwen is van het peil der Franschen kunst van het heden.”³⁰ Volgens de recensent in *Het Algemeen Dagblad* is Lhote iemand met “weinig vinding en veel compilatie.” Lhote heeft in de ogen van de recensent geen eigen stijl ontwikkeld en leunt sterk op Cézanne en Van Gogh. Jan Sluijters en Leo Gestel hebben “...heel wat meer in hun mars... dan hij [Lhote].” Kortom, de werken van Lhote werden hier als middelmatig afgedaan.³¹

Lhote's kwaliteiten als schilder werden echter al snel opgemerkt, wat resulteerde in een samenwerking met kunsthandel C.L.H. van der Linden aan het Rokin in Amsterdam.³² Op de verkooptentoonstelling is onder meer “een naaktfiguur in een landschap, enkele gezichten op Zuid-Fransche stadjes, [en] wat bloemstukken [te zien] – alles bijeen een aangename tentoonstelling die we alleen wat uitgebreider zouden wenschen,” aldus *Het Algemeen Handelsblad* van 16 juli 1919.³³ *De Telegraaf* schrijft laatdunkend over de “tweedehandsche tweedelandsche kunst.” In de ogen van de recensent leent Lhote veel van de grote meesters als Gauguin waardoor “Lhote niet als een persoonlijkheid beschouwd kan worden.”³⁴

²⁶ Wielenga, *Geschiedenis van Nederland: Van de opstand tot het heden*, 293.

²⁷ *Het Algemeen Handelsblad*, 14-04-1919.

²⁸ Lhote heeft meerdere schilderijen geschilderd met de titel *Nu dans un paysage*, maar het schilderij op de afbeelding is het enige exemplaar naar mijn weten wat voor 1919 is vervaardigd.

²⁹ Stadsarchief Rotterdam, Archief Rotterdamsche Kunstkring, 312b, tentoonstellingen gehouden in 1919, werken van A. Lhote 6-27 april (april 1919).

³⁰ *Het Algemeen Handelsblad*, 14-04-1919.

³¹ *Het Algemeen Handelsblad*, 14-04-1919.

³² *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 08-07-1919; *De Telegraaf*, 10-07-1919; *Het Nieuws van den Dag*, 16-07-1919.

³³ *Het Algemeen Handelsblad*, 16-07-1919.

³⁴ *De Telegraaf*, 25-07-1919.

Binnen een jaar na zijn Rotterdamse solotentoonstelling werd André Lhote in Nederland van een totaal onbekende kunstenaar een tamelijk succesvolle “schilder-criticus.”³⁵ *Het Vaderland* van 7 november 1919 schrijft: “Deze schilder kent het oude zoowel als het nieuwe en smeedt daarvan zijn doctrine te zamen. De werken van Lhote zijn hoogst belangrijk.”³⁶ Lhote wordt in *de Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 november 1919 neergezet als een jonkman die ons al veel heeft gebracht. Hij maakt niet alleen kunst “ook onderwijst hij en schrijft hij over kunst.”³⁷ Lhote wordt zelden enkel als schilder, criticus of theoreticus neergezet. Juist de combinatie van zijn retorische talent en zijn kunstenaarschap maakte Lhote interessant voor de Nederlandse nieuwsbladen. Ondanks, of wellicht vanwege de discrepantie tussen zeer tegengestelde waarderingen ten aanzien van zijn werk, ontving André Lhote veel mediapubliciteit, wat resulteerde in de verbreiding van zijn naamsbekendheid.³⁸

Het Genootschap Nederland-Frankrijk

Rond 1920 ging André Lhote samenwerken met het Genootschap Nederland-Frankrijk dat in 1916 in Utrecht werd opgericht.³⁹ Over de oprichting, de motivatie en het doel van dit genootschap staat in *De Gids* uit 1917 het volgende geschreven:

De stichting van het Genootschap ‘Nederland-Frankrijk’ is een daad, niet van haat tegen Duitsland, en evenmin in de eerste plaats sympathie voor Frankrijk, maar van nationale zelfverdediging... Het genootschap streeft ernaar, het evenwicht te herstellen tussen de invloed door Duitsland, en die welke door Frankrijk op onze wetenschap en onze kunst wordt geoefend. Dit evenwicht is sedert vele jaren verstoord; Duitsland was op weg ons volk op geestelijk gebied – het enige waarover de werkzaamheid van het Genootschap zich uitstrekt – te overheersen. En daartegen wilden de goede vaderlanders die, op eigen initiatief, ‘Nederland-Frankrijk’ hebben gesticht, waken en blijven waken.⁴⁰

³⁵ *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 24-12-1920.

³⁶ *Het Vaderland*, 07-11-1919.

³⁷ *De Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 07-04-1920.

³⁸ In de periode 1919-1920 zijn er bijna 30 Nederlandse krantenartikelen gepubliceerd waarin André Lhote wordt genoemd.

³⁹ Verschillende lezingen die Lhote hield en tentoonstellingen waaraan hij deelnam werden door het Genootschap Nederland-Frankrijk georganiseerd. André Lhote was aanwezig tijdens de viering van het tienjarig jubileum in 1926 én het vijftienjarig jubileum in 1931 en wordt genoemd in publicaties van het genootschap, zoals het gedenkschrift uit 1932. Tezamen met de overeenkomende standpunten en ideeën zoals blijkt uit de inhoud van de lezingen van Lhote, kan worden vastgesteld dat Lhote een langdurige betrekking had met het Genootschap Nederland-Frankrijk.

⁴⁰ Salverda de Grave, *De Gids*. Jaargang 81, 355-366.

Duitse academici zagen hun vakgebied als een van de vele oorlogsfronten. Konrad Jarausch schrijft in 'German Students in the First World War' uit 1984 over het breed gedragen enthousiasme voor de oorlog onder jonge en gevestigde Duitse academici en het teruggrijpen op patriottisme tijdens het aanbreken van de Eerste Wereldoorlog.⁴¹ Tijdens deze oorlog ontstonden er publicatiestromen waarin landen als Duitsland en Frankrijk vijandbeelden van elkaar opwierpen met als doel de ander af te troeven. De Nederlandse leden van het Genootschap Nederland-Frankrijk zagen in Duitsland een vijand van de Nederlandse normen en waarden en zochten in Frankrijk een bondgenoot.⁴² Bovenstaand citaat kan dus gelezen worden als een nationalistische tegenreactie op Duitslands academisch fanatisme.⁴³ Het genootschap moest de geestelijke band tussen de twee landen versterken om beter stand te houden tegen Duitsland. Samenwerking werd gezocht en gevonden op wetenschappelijk, letterkundig en cultureel gebied.⁴⁴

Als pleitbezorger van het Genootschap Nederland-Frankrijk verbond André Lhote de twee landen op cultureel vlak. Het genootschap verschafte Lhote toegang tot een nieuw netwerk dat hem de kans bood om zijn kunsttheorie te verspreiden in Nederland. Hij begon vanaf 1920 intensief lezingen, gastcolleges en voordrachten te houden in onder meer Den Haag, Amsterdam en Rotterdam waarin hij nadrukkelijk wees op de diepe historische connectie tussen de Nederlandse en Franse schilderkunst. "André Lhote, een van de meest bekende jonge Fransche critici op picturaal gebied, [hield] gistermiddag een lezing over de moderne picturale tendenzen in Frankrijk," aldus *De Telegraaf*.⁴⁵ Deze eerste voordracht in Nederland hield Lhote op 23 december 1920 in het Stedelijk Museum Amsterdam en was onderdeel van de groepstentoonstelling 'La Jeune Peinture Française'.⁴⁶ Over de inhoud van de lezing staat in *De Telegraaf* het volgende geschreven: "[Lhote] begon met erop te wijzen, dat hij bij het herstel, waarop hij voor de Fransche schilderkunst hoopte, den blik eerder en liever vestigde op de oude Nederlanders dan op de oude Italianen: de bronnen, waaruit het Franschen ras zich herstellen moet, worden zuiverder gevoerd door Vermeer en Rembrandt."⁴⁷ Uit zijn toespraak blijkt dat niet de Italiaanse, maar de Hollandse oude meesters leidend moeten zijn in het inspireren van

⁴¹ Jarausch, "German Students in the First World War", 310-329.

⁴² Ibid., 310-319.

⁴³ Popkin, *From Herodotus to H-Net: The Story of Historiography*, 75-78, 82, 105-106; Zijlmans en Halbertsma (red.), *Gezichtspunten: Een inleiding in de methode van de kunstgeschiedenis*, 64-65.

⁴⁴ Salverda de Grave, *Gedenkschrift 15-jarig bestaan Genootschap Nederland-Frankrijk 1916-1931*.

Voor meer informatie met betrekking tot de Nederlandse oriëntatie van geesteswetenschappers op Duitsland in de jaren '20 zie het boek Paul, *Het moeras van de geschiedenis*.

⁴⁵ *De Telegraaf*, 24-12-1920.

⁴⁶ *Het Algemeen Handelsblad*, 21-12-1920; *De Telegraaf*, 22-12-1920; *Het Algemeen Handelsblad*, 22-12-1920.

⁴⁷ *De Telegraaf*, 24-12-1920.

de moderne Franse schilderkunst. In een andere toespraak diezelfde maand pleitte Lhote voor het versterken van de relatie tussen Amsterdam en Parijs door kunstinstituten te stichten waar de talenten van beide landen elkaar kunnen ontmoeten.⁴⁸ Hij sprak zijn wens uit om Nederland op artistiek terrein deel te laten “uitmaken van het ‘bloc occidental’ [West-Europese blok], tot beider bestwil en ter wille van de harmonische ontwikkeling der toekomstige wereld.”⁴⁹

De tentoonstelling in het Stedelijk Museum Amsterdam was kennelijk een succes, want deze werd een maand later in de Rotterdamsche Kunstkring en weer een maand later, in februari 1921, in de Koninklijke Kunstzaal Kleykamp in Den Haag georganiseerd door de Haagse afdeling van het Genootschap Nederland-Frankrijk.⁵⁰ In beide steden hield Lhote opnieuw lezingen, die ditmaal een stuk minder theoretisch, maar eerder didactisch van aard waren: “Er is overeenkomst tusschen hen [De Franse schilders] en de Nederlanders, wat [de] spreker [André Lhote] met voorbeelden aantoonde. Zij willen in de uitdrukingsvorm én in de keuze van het onderwerp zoo sober mogelijk zijn, en zoo zuiver mogelijk... Uitvoerig betoogde [de] spreker deze opvatting en hij had in de schilderijen, die de wanden versieren, voorbeelden te over om aan zijn betoog bewijskracht te schenken.”⁵¹ Lhote onderwees zijn publiek door met visuele argumenten de verwantschap tussen beide landen aan te tonen. Door historische en culturele verwantschap te benadrukken en zich in te zetten voor het verbinden van Nederlandse en Franse kunst, voldeed hij aan zijn taak als pleitbezorger van het Genootschap Nederland-Frankrijk en vergrootte hij zijn bekendheid in Nederland.

Niet enkel in Nederland, ook in Frankrijk stelde Lhote zich pro-Nederlands op. Lhote schreef in *La Nouvelle Revue Française* over de Nederlandse expositie in Parijs van juni 1921 over “de uitstekende conditie der Hollandsche doeken, vergeleken met die in het Louvre en in Engels bezit (...).”⁵² Franse conservatoren van musea riep hij op om naar de werken van Vermeer en Rembrandt te kijken. Volgens hem waren deze werken weliswaar enigszins vergeeld door het vernis, maar niet zodanig aangetast als de werken in het Louvre, waarvan hij vond dat ze eruitzagen alsof ze beschimmeld waren.⁵³ Uit notities in het Noord-Hollands Archief blijkt dat Lhote contact had met de directeur van het Frans Hals Museum over het restauratieproces van Frans Hals’ *Banket van de officieren van St. Joris Doelen* (1616) (Afb.

⁴⁸ *Het Vaderland: Staat- en Letterkundig Nieuwsblad*, 18-12-1920.

⁴⁹ *De Haagsche Courant*, 10-02-1920; *Het Vaderland: Staat- en Letterkundig Nieuwsblad*, 18-12-1920.

⁵⁰ *De Maasbode*, 14-02-1921; *De Nieuwe Courant*, 16-02-1921; *De Maasbode*, 19-02-1921.

⁵¹ *Het Rotterdamsch Nieuwsblad*, 18-01-1921.

⁵² *Deli Courant*, 03-08-1921.

⁵³ *Deli Courant*, 03-08-1921.

6). Lhote wilde meer weten over het type verf dat Hals gebruikte en vroeg om foto's. Hij vergaarde informatie en was op de hoogte van de conditie van Nederlandse oude meesters.⁵⁴

Via het Genootschap Nederland-Frankrijk vergrootte Lhote zijn bekendheid onder het Nederlandse kunstminnende publiek, wat wellicht effect had op de veilinguitslagen bij Firma A. Mak in Amsterdam. Op dinsdag 22 februari 1921, zo meldt *Het Algemeen Dagblad*, werd er een "buitengewoon interessante veiling [georganiseerd], bijeengebracht door de Galerie de l'Effort Moderne [in] Parijs."⁵⁵ Lhote wordt hier in één adem genoemd met Pablo Picasso, Georges Braque, Diego Rivera, Henri Matisse en André Derain (Afb. 7). Opmerkelijke veilinguitslagen werden een week later in dezelfde krant gepubliceerd. De hoogste prijs werd betaald voor een olieverfschilderij van Pablo Picasso, f 925,-. Lhote wordt driemaal genoemd in de lijst: een werk bracht f 240,- op en twee werken f 200,-.⁵⁶ Het totale hamerbedrag bedroeg ongeveer f 17.000,-.⁵⁷ In oktober datzelfde jaar werd er weer een veiling bij dezelfde firma georganiseerd. Daar werd het eerdergenoemde olieverfschilderij *Hommage à Watteau*⁵⁸ geveild (Afb. 3).⁵⁹ Een recensent in de Maasbode stipte elke kunstenaar kort aan en schreef over Lhote: "Daarbij zijn dan nog te voegen de wonderlijke deformaties in de kleur als bij André Lhote, die bij het zoeken naar nieuwe coloristische effecten tot zoo schrille dissonanten komt, dat je nekharen ervan overeind gaan staan."⁶⁰

Onder andere in 1922 en 1925 zou André Lhote weer in Nederland exposeren, respectievelijk in Rotterdam en in het Stedelijk Museum Amsterdam, ditmaal samen met de Nederlandse kunstenaarsbeweging De Onafhankelijken. De Onafhankelijken had zich ten doel gesteld de binnenlandse kunst te verbinden met het buitenland, met de nadruk op Parijs, én om nieuwe vormtalen en artistieke ideeën te introduceren in Nederland. Les Indépendants, de moedertak van De Onafhankelijken, was van oorsprong een Franse groep schilders die vanaf 1884 onafhankelijk van de grote salons juryvrije exposities ging organiseren. In de ogen van

⁵⁴ Noord-Hollands Archief, archief 1374-36 Frans Hals Museum te Haarlem, 28-02-1921, notitie van Gerard Gratama waarin staat dat Gratama drie foto's naar Lhote stuurt van een schilderij door Frans Hals, brief waarin Lhote informatie opvraagt over het restauratieproces van *Banket van de officieren van St. Joris Doelen* van Frans Hals, 06-04-1921. Uit de brieven wordt niet duidelijk waarom Lhote in Frans Hals geïnteresseerd was en wat hij met deze informatie deed. Naar alle waarschijnlijkheid gebruikte hij deze informatie in zijn lespraktijk.

⁵⁵ *Het Algemeen Handelsblad*, 06-02-1921; *De Telegraaf*, 17-02-1921.

⁵⁶ Om welke werken het gaat, is helaas niet duidelijk. Er wordt gerefereerd aan een catalogus die ik niet heb kunnen achterhalen. De catalogus van de oktoberveiling kreeg ik digitaal door het RKD opgestuurd. Lhote was hier met zes kunstwerken vertegenwoordigd.

⁵⁷ *Het Algemeen Handelsblad*, 23-02-1921; *La Gazette de Hollande*, 04-03-1921.

⁵⁸ De vervaardigingsdatum van *Hommage à Watteau* is, zoals bekend bij L'Association André Lhote, 1918. In de uitgave *Nieuwe Kunst* door André de Ridder uit 1930 staat een reproductie van *Hommage à Watteau* met het jaartal 1919. In de veilingcatalogus van A. Mak uit 1921 staat tevens het jaartal 1919. Dat zou kunnen betekenen dat dit sleutelstuk later is vervaardigd dan gedacht.

⁵⁹ Veilingcatalogus A. Mak, *Oeuvre's de l'Ecole Française Moderne*, 14-15.

⁶⁰ *De Maasbode*, 16-01-1921.

deze schilders remden de criteria van de conservatieve juryleden van de Salon het artistieke proces. Volgens deze kunstenaarsgroep, waar Lhote zich tot aangetrokken voelde, stond de artistieke expressie van het individu centraal. De Onafhankelijken begon daarom zelf tentoonstellingen te organiseren.⁶¹ Lhote zou twee schilderijen tonen op de tentoonstelling in het Stedelijk Museum: *Les amies* (1925) en *Dordrecht* (Afb. 8).⁶²

Het Genootschap Nederland-Frankrijk bood Lhote de kans om zijn netwerk uit te breiden en zijn kunsttheorie te verspreiden.⁶³ Zijn bekendheid groeide in Nederland, zoals blijkt uit de vele nieuwsberichten, de tentoonstellingen en de relatief hoge veilingopbrengsten voor een nog tamelijk jonge schilder. De krantenartikelen die verslag doen van zijn activiteiten in Nederland zwijgen echter over de contacten die Lhote had met Nederlandse kunstenaars. In de volgende paragraaf wordt het Bob Rooker Proces besproken. Het Bob Rooker Proces is een bijzondere casus waarin de samenwerking tussen Nederlandse en Franse kunstenaars zichtbaar wordt, waarbij een buitengewone rol voor André Lhote is weggelegd.

André Lhote als expert: Het Bob Rooker Proces

De rechtszaak met betrekking tot het toe-eigenen van de ontwerpen van de Nederlandse textieldrukker Bob Rooker (1902-1922) door Madame Pangon kreeg in zowel Nederland als Parijs veel aandacht.⁶⁴ In deze procedure was voor Lhote een bijzondere rol weggelegd: hij zou als expert optreden en de belangen van Nederlandse kunstenaars in Parijs verdedigen.

Bob Rooker was een Nederlandse textieldrukker, schilder en batikontwerper die in 1922 werkzaam was bij het batikbedrijf Madame Pangon in Parijs, dat gerund werd door Marguerite Pangon. Tijdens de Parijse herfstsalon van 1922 werden de nieuwe batikontwerpen van Madame Pangon getoond. Op de tentoonstelling waren onder meer drie batikpanelen te aanschouwen waaraan Bob Rooker tegen een schraal uurloon zes maanden had gewerkt. Tot zijn verbazing stond niet zijn naam als vervaardiger in de catalogus vermeld, maar dat van

⁶¹ Harmsen, *Chris Beekman. Een kunstenaarsleven, 1887-1964*, 70-72.

⁶² De Jong, “De Onafhankelijken 1919-1929: ‘Onbevooroordeeld, belangeloos en onafhankelijk’”, 5-9, 30; *De Maasbode*, 08-06-1925.

Ik heb geen schilderij kunnen vinden van André Lhote met de titel Dordrecht. *Dordrecht* suggereert dat Lhote geschilderd of in ieder geval geschetst heeft in Nederland. Volgens André de Ridder had Lhote een voorliefde voor havens en was hij bekend met Rotterdam, waar hij zelfs werkte. Dordrecht is een havenstad, wat kan verklaren waarom de keuze van Lhote op deze stad viel. De Ridder, “André Lhote,” 7.

⁶³ Tot in ieder geval 1932 was Lhote geassocieerd aan het Genootschap Nederland-Frankrijk, zoals blijkt uit de krantenberichten in *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad* uit 23-04-1932 en *Het Algemeen Handelsblad* uit 10-04-1932. Daarin wordt vermeld dat Lhote een lezing houdt en deelneemt aan een tentoonstelling in het Stedelijk Museum die werd georganiseerd door het Genootschap Nederland-Frankrijk.

⁶⁴ Over het Bob Rooker Proces en de nasleep daarvan zijn alleen al in twintig Nederlandse kranten en nieuwsbladen ruim 100 artikelen verschenen. In Franse kranten zijn enkele tientallen artikelen verschenen.

Marguerite Pangon. Na zijn beklag hierover bij Pangon werd hij op staande voet ontslagen. Hij zou diezelfde avond door zwakte en stress op negentienjarige leeftijd aan acuut hartfalen overlijden.⁶⁵ Twee vrienden van Bob Rooker die de jonge kunstenaar onder hun hoede hadden genomen, de Franse schrijver Guy-Félix Fontenaille en de Nederlandse kunstenaar Tjerk Bottema, spanden een rechtszaak aan tegen Marguerite Pangon wegens het verkopen van andermans ontwerpen onder haar eigen naam. Zij eisten een naamsvermelding van Bob Rooker bij de getoonde ontwerpen en een schadevergoeding van Marguerite Pangon. Middels een handtekeningenactie verzamelden Fontenaille en Bottema van maar liefst 73 kunstenaars een paraaf waarmee zij de actie van het duo steunden.⁶⁶

André Lhote werd als expert in de rechtszaak aangehaald om te beoordelen in hoeverre de werken van Bob Rooker visueel overeenkwamen met de getoonde ontwerpen op de Parijse herfstsalon. Het weerwoord van Marguerite Pangon luidde namelijk dat de ontwerpen van haar hand waren en enkel door Bob Rooker waren uitvergroot. Lhote steunde het Frans-Nederlandse tweetal door aan de rechter een schriftelijke expertise te overhandigen waarin hij het ontwerp toeschreef aan Rooker. Zijn betrokkenheid met Nederlandse kunstenaars werd in *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad* erg op prijs gesteld: “Vooral de geschreven getuigenis van André Lhote, die met graagte opkomt voor een jammerlijk geëxploiteerd artist, is welsprekend. ‘Zoomin een tekening van Ingres op een van Delacroix lijkt, zoomin is een batik van mevr. Pangon vóór Rooker’s komst te vergelijken met een er na’ [aldus Lhote]. In de hele compositie herkent Lhote Rooker’s typische teekeneigenschappen, die mevr. Pangon volkomen vreemd zijn. Zijn conclusie is dus dat men naar waarheid kan beweren, dat hij [Bob Rooker] de unieke schepper der betreffende werken is.”⁶⁷ Geheel onverwachts, vanuit het perspectief van de Nederlandse media, won mevrouw Pangon de rechtszaak. Marguerite Pangon eiste een schadevergoeding van 100.000 Franse franc wegens smaad, maar de Franse rechter verlaagde dit bedrag naar 8.000 Franse franc. Fontenaille moest vijfduizend Franse franc betalen en Bottema drieduizend.⁶⁸

Als reactie hierop sloegen Nederlandse en Franse kunstenaars opnieuw de handen ineen om de actie van Bottema en Fontenaille te steunen. Zij creëerden een circulaire waarmee geld verzameld werd om de boete te kunnen betalen. “Zij hebben [namelijk] ook de rechten

⁶⁵ *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 18-06-1924.

Zowel hartverlamming, hartfalen als longoedeem worden in de kranten genoemd als de oorzaak van zijn overlijden. De kranten zijn het in ieder geval eens over onderliggende boosdoener: zwakte en stress.

⁶⁶ *De Nieuw Rotterdamse Courant*, 06-11-1922; *L'Oeuvre*, 17-06-1924; *La Liberté*, 17-06-1924; *De Courant: Het Nieuws van de Dag*, 20-03-1924.

⁶⁷ *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 18-06-1924.

⁶⁸ *Het Algemeen Handelsblad*, 23-08-1924; *La Liberté*, 17-06-1924; *Nieuw Apeldoornsche Courant*, 20-03-1924.

verdedigd van den kunstenaar in ‘t algemeen. Het is een eerplicht hen te steunen,” aldus *Het Algemeen Dagblad*.⁶⁹ Naast kunstenaars als Antoon Derkinderen en Jan Toorop gaven ook Franse schilders geld of kunstwerken om de schadevergoeding te bekostigen, zoals blijkt uit het *Algemeen Dagblad*: “Vele kunstenaars van andere nationaliteit o.a.: Raoul Dufy, Asselin, André Lhote, Loutreuil, Fuss Amore, Foujita, Laboureur, Ouvre, Ismael de la Serna, Konishi... hebben een werk geschonken.”⁷⁰ Deze kunstwerken, waaronder de potloodtekening *Tête de jeune fille* van Tsuguharu Foujita, werden op de tentoonstelling ‘Les Amis de Rooker’ in Amsterdam aangeboden (Afb. 9 en 10).⁷¹ De onverkochte kunstwerken werden “[op 15 november rond] 8 uur in de expositiezaal Heystee, heerengracht 545 [geveild].”⁷²

Uit Lhote’s actieve participatie aan het Nederlands-Franse Bob Rooker Proces blijkt dat hij zijn Nederlandse collega’s zowel intellectueel als financieel steunde. Daarnaast vertelt het Bob Rooker Proces iets over de betrokkenheid van Franse kunstenaars ten aanzien van hun Nederlandstalige collega’s. Over de relatie tussen specifieke Nederlandse kunstenaars en André Lhote moet er naar andersoortige bronnen gekeken worden, zoals het Charlotte van Pallandt-archief en het archief van Julie van der Veen. De brieven, aantekeningen en schetsen van deze kunstenaars geven een idee van de lessen aan L’Académie André Lhote in Parijs en over het contact dat zij met Lhote hadden. De volgende paragraaf zal hierop ingaan.

Nederlandse kunstenaars aan L’Académie André Lhote: Charlotte van Pallandt en Julie van der Veen

Parijs fungeerde in de eerste helft van de twintigste eeuw als een soort artistieke magneet die ook Nederlandse kunstenaars aantrok. In het boek *Nederlandse schilders in Parijs 1900-1940* beschrijft Adriaan Venema uitvoerig waarom Nederlandse kunstenaars naar Parijs trokken en hoe hun verblijf aldaar invloed had op hun vormtaal. Venema richt zich vooral op de grotere namen in de kunstwereld, zoals Piet Mondriaan, Jan Sluijters en Isaac Israëls, maar weidt ook uit over de meer onbekende kunstenaars, al doet Venema dat vooral achterin zijn boek onder het enigszins oneerbiedige kopje ‘de anderen.’⁷³ Een van die paar honderd ‘anderen’ is Charlotte van Pallandt. In 2018 verscheen de biografie en tentoonstellingscatalogus *Charlotte van Pallandt: Kunst als levensdoel* als onderdeel van een overzichtstentoonstelling in Museum

⁶⁹ *Het Algemeen Handelsblad*, 23-08-1924.

⁷⁰ *Het Algemeen Handelsblad*, 23-08-1924.

⁷¹ *De Telegraaf*, 28-10-1924.

⁷² *De Telegraaf*, 31-10-1924; *Het Volk: Dagblad voor de Arbeiderspartij*, 14-11-1924; *De Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 14-11-1924; Bruyel Van der Palm, *Tjerk en Tjeerd Bottema*, 61-62; RKD, inv.nr. 01717.001, het programma boekje ‘Les Amis de Rooker.’

⁷³ Venema, *Nederlandse schilders in Parijs, 1900-1940*.

de Fundatie. Uit haar veelzijdige leven blijkt dat zij in de jaren '20 en '30 bij verschillende kunstenaars in Parijs lessen heeft gevolgd, waaronder bij André Lhote.⁷⁴

Charlotte van Pallandt woonde in de begin jaren '20 in Bern waar zij was getrouwd met de diplomaat Adolph graaf van Rechteren. Van Pallandt was barones en kwam derhalve uit een gegoede familie. Doordat zij financieel onafhankelijk was, had zij de mogelijkheid om zich geheel aan de kunsten te wijden, al werd haar dat door haar familie keer op keer afgeraden. Iemand van haar afkomst moest namelijk “naar bals gaan, trouwen en een gezin stichten.”⁷⁵ Toen haar huwelijk in 1926 op de klippen liep, besloot zij naar Parijs te verhuizen waar zij een klein zolderatelier huurde. In Parijs richtte zij zich volledig op de schilder- en tekenkunst, al wist ze toen nog niet dat zij beeldhouwster zou worden.⁷⁶

Als eerste halte van haar artistieke zoektocht nam zij les bij de academie van André Lhote. Lhote had veel vrouwelijke studenten, omdat zij niet geaccepteerd werden op de nationale kunstacademies zoals de École des Beaux-Arts.⁷⁷ Van Pallandt startte nagenoeg gelijktijdig met de Nederlandse Jeanne Bieruma Oosting, Anne Marie Blaupot ten Cate en de Fransman Henri Cartier-Bresson aan de academie op Rue d'Odessa.⁷⁸ In de lesruimte stond een krijtbord waarop het lesprogramma in de vorm van een manifest stond geschreven. Een deel luidde: “techniek is overdraagbaar door de eeuwen heen: het is onafhankelijk van de persoon.”⁷⁹ Techniek lag volgens Lhote aan de basis van een goed schilderij. Lhote had als doel de artistieke kwaliteiten van zijn leerlingen te versterken door hen vertrouwd te maken met de kunsttheorie en kunsttechnieken, zodat zij zelf hun artistieke pad konden bewandelen. De nadruk in zijn lessen lag op synthetisch schilderen, de vlakverdeling en de compositieleer.⁸⁰

Als onderdeel van zijn docentschap zette Lhote zich actief in om zijn leerlingen bij het Parijse publiek onder de aandacht te brengen. Lhote organiseerde tentoonstellingen, schreef expositieteksten, gaf elke week feedback op kunstwerken en nodigde verzamelaars uit die weleens werk aankochten van studenten. Zo nam Charlotte van Pallandt in het voorjaar van 1926, samen met 27 andere leerlingen, deel aan de groepstentoonstelling van L'Académie

⁷⁴ Jager, *Charlotte van Pallandt: Kunst als levensdoel*.

⁷⁵ Ibid., 20.

⁷⁶ Ibid., 22.

⁷⁷ Drugeon, “From Paris to Mirmande, International Aspects of Lhote's Academy through Lhote's Writings and Correspondance”, 43.

⁷⁸ Venema, *Nederlandse schilders in Parijs, 1900-1940*, 217; Jager, *Charlotte van Pallandt: Kunst als levensdoel*, 24.

⁷⁹ Drugeon, “From Paris to Mirmande, International Aspects of Lhote's Academy through Lhote's Writings and Correspondance”, 41.

⁸⁰ Maingon, “L'Académie André Lhote – l'Atelier Fernand Léger: Enseignements comparés”, 226; Drugeon, “From Paris to Mirmande, International Aspects of Lhote's Academy through Lhote's Writings and Correspondance”, 41-45.

André Lhote in Galerie Au Sacre du Printemps.⁸¹ Lhote begeleidde zijn leerlingen in hun artistieke ontwikkeling, maar hielp hen ook om toe te treden tot de Parijse kunstmarkt.

Charlotte van Pallandt werd in haar beginperiode sterk door Lhote beïnvloed, wat blijkt uit de tekeningen en schilderijen uit deze periode (Afb. 11 en 12). Van Pallandt heeft het meest geleerd van Lhote's compositieleer en vlakverdeling waar gezocht werd naar een harmonie tussen voor- en achtergrond.⁸² Zijn kleurenleer, die de kunstenaar verbood warme en koude kleuren naast elkaar te plaatsen, vond Van Pallandt beklemmend. Lhote's regels beperkten haar in haar artistieke zoektocht.⁸³ Charlotte van Pallandt vertelde in een interview geen kopie van Lhote te willen worden, maar wenste gaandeweg juist haar eigen stijl te ontwikkelen. Dit was onder meer de reden dat zij Lhote in 1927 schriftelijk liet weten te stoppen met de lessen aan L'Académie Lhote. Zij besloot les te gaan volgen bij de beeldhouwer Arkop Gurdjan.⁸⁴

Het teakhouten beeld *Femie* (1929) is gebeeldhouwd tijdens haar studietijd bij Gurdjan, maar toont duidelijk kenmerken van Lhote's vlakverdeling (Afb. 13). Van Pallandt had bij *Femie* een realistische portretweergave voor ogen, maar tijdens het maakproces werd zij ontevreden en keerde zij terug naar het jargon van Lhote.⁸⁵ *Femie* kan beschouwd worden als een symbiose tussen de technische inzichten van Arkop Gurdjan en de theoretische leer van abstrahering en vlakverdeling van André Lhote. In deze sculptuur past zij weliswaar de theorie van Lhote toe, maar creëert een nieuwe beeldende vorm door het gebruik van het driedimensionale medium. Door in een ander medium te werken vond Van Pallandt haar eigen artistieke weg en ontworstelde zich zodoende van Lhote's sfeer, al doen sommige van haar latere voorstudies en tekeningen nog denken aan die van Lhote.⁸⁶

Anders dan Charlotte van Pallandt onderhield Julie van der Veen⁸⁷ met André Lhote een langdurige vriendschap over een periode van twintig jaar. Net als Van Pallandt kwam Julie van

⁸¹ Jager, *Charlotte van Pallandt: Kunst als levensdoel*, 25; Wille, "South Asian Artists at the Académie André Lhote", 204-205.

⁸² RKD, NL-HaRKD-0062 Charlotte van Pallandt-Archief-41, 1926-1936, Aantekeningenschrift van Charlotte van Pallandt met aantekeningen van lessen bij o.a. Lhote, Despiou en Malfray.

In dit notitieboekje van gaat Charlotte van Pallandt dieper in op Lhote's compositieleer en vlakverdeling.

⁸³ Tegenbosch en Koekkoek, *Charlotte van Pallandt: Beelden en tekeningen*, 12-15.

⁸⁴ Jager, *Charlotte van Pallandt: Kunst als levensdoel*, 16-26.

⁸⁵ Tegenbosch en Koekkoek, *Charlotte van Pallandt: Beelden en tekeningen*, 15-16.

⁸⁶ "Oeuvre: 1920-1930," Charlotte van Pallandt Foundation website, laatst aangepast in april 2021, geraadpleegd op 21-04-2021, <<https://www.charlottevanpallandtfoundation.com/oeuvre#1920-1930>> ; Jager, *Charlotte van Pallandt: Kunst als levensdoel*, 25-26, 36-38.

⁸⁷ Julie van der Veen is een tamelijk onbekende kunstenaar die veelal kubistisch te werk ging. Er is nog geen secundaire literatuur over haar verschenen. De interesse in deze vroege vrouwelijke Nederlandse kubist groeit. Zo heeft Museum Arnhem in 2020 het olieverfschilderij *Kleurrijk abstract* (ca. 1935) (Afb. 14) verworven en is de familie Vollenbroek met verschillende conservatoren en kunsthistorici in gesprek om haar werk onder de aandacht te brengen.

"Collectie: Kleurrijk Abstract," website Museum Arnhem, laatst aangepast februari 2020, geraadpleegd op 02-06-2021, <<https://www.museumarnhem.nl/nl/collectie/GM+2020.002>>.

der Veen uit een gegoede familie wat haar in staat stelde om grote delen van haar leven te reizen en te schilderen. Zij werd in 1903 op Java geboren, maar verhuisde al in 1908 met haar ouders naar Den Haag. Daar studeerde zij aan de Academie van Beeldende Kunsten. Het gezin kreeg rond 1920 de Spaanse griep. Toen haar vader hieraan overleed gingen zij en haar moeder in Frankrijk wonen. “En zo begon het leven in hotelkamers, 's zomers in het Zuiden en 's winters in Parijs...” schrijft Van der Veen in haar memoires.⁸⁸ In Parijs werd zij begin jaren ‘30 door een onbekende jongeman geattendeerd op de colleges van André Lhote en besloot les te nemen. Na enkele maanden gewerkt te hebben, stuurde zij op aanraden van Lhote het olieverfschilderij *La vie* naar een tentoonstelling in Metz waar dit werk de Diplôme de Médaille d’Or ontving (Afb. 15).⁸⁹

Uit de autobiografie van Julie van der Veen blijkt dat L’Académie André Lhote sterk verschilde met de Academie van Lhote’s Parijse collega, Fernand Léger, waar Van der Veen kort studeerde. Deze verschillen komen ook tot uitdrukking in het artikel ‘L’Académie André Lhote – l’Atelier Fernand Léger: Enseignements comparés’ uit 2010 van Claire Maingon. Volgens Maingon leerde Lhote, anders dan Léger, zijn studenten de wetten van de compositieleer door hen reproducties van oude meesters te laten bestuderen. De hedendaagse kunst rustte volgens Lhote namelijk op de schouders van de kunsthistorie. Léger keek weinig naar het verleden en onderwees resoluut en hoofdzakelijk in zijn eigen stijl. Je moest volgens Léger dan ook niet bang zijn hem te imiteren. Dat zou volgens hem juist goede schilders voortbrengen.⁹⁰ Volgens Van der Veen gooide Léger voorwerpen op tafel, zoals een schoen en een fietswiel waarnaar geschilderd moest worden (Afb. 16). Haar conclusie: “Bij Léger werd je een Léger gemaakt, terwijl Lhote je veel vrijer liet, hij poogde je veel eerder te corrigeren in je eigen stijl.” Dat was dan ook de reden waardoor zij “maar snel terugging naar Lhote.”⁹¹ Léger was dwingender in zijn lesmethode en drukte een persoonlijke stempel op zijn studenten, terwijl Lhote hen eerder in hun persoonlijke leerproces begeleidde, wat wellicht kan verklaren waarom L’Académie André Lhote populair was onder internationale studenten.⁹²

⁸⁸ “Biografie,” Julie van der Veen website, handgeschreven door Julie van der Veen in de jaren ‘90, geraadpleegd op 21-04-2021, <<https://www.julievanderveen.nl/nederlands/biografie/>>.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Maingon, “L’Académie André Lhote – l’Atelier Fernand Léger: Enseignements comparés”, 219-230. Lhote zei in een interview in *L’Art Vivant* uit 16-05-1926 over het imiteren van de docent het volgende: “Het is verboden een Lhote te maken. Blijf uzelf. Neem uw leraar niet serieus. En werk niet als een bureaucraat.”

⁹¹ “Biografie,” Julie van der Veen website, handgeschreven door Julie van der Veen in de jaren ‘90, geraadpleegd op 6-06-2021, <<https://www.julievanderveen.nl/nederlands/biografie/>>.

⁹² Wille, “South Asian Artists at the Académie André Lhote”, 204; Maingon, “L’Académie André Lhote – l’Atelier Fernand Léger: Enseignements comparés”, 219-230.

Tot na de Tweede Wereldoorlog zou Van der Veen Lhote's academie bezoeken. André Lhote nodigde Julie van der Veen namelijk regelmatig uit voor tentoonstellingen in Parijs. In een brief aan haar moeder op 22 juli 1947 maakt zij kenbaar weer lessen te willen volgen bij Lhote om haar kleurgebruik te verbeteren, maar helaas was “Lhote net naar de Campagne vertrokken.”⁹³ De academie was wel open en zij mocht daar zonder betaling schilderen. Julie schrijft: “Zoo ben ik vanmorgen gaan werken bij de Ac. Lhote en zag ik daar Mademoiselle Suringar met de blauwe oogen en Serge, de Italiaan, de vriend van Mlle [mademoiselle] Aynard. En stel je voor, ik sprak een jongeman die ook bij Lhote werkte en blijkt hij een Turk te zijn en ook Djemal, Hamit en Salih te kennen.”⁹⁴ Uit deze brieven blijkt dat L'Académie André Lhote meer was dan een leerschool: het was tevens een ontmoetingsplek voor nationale en internationale studenten.⁹⁵ L'Académie André Lhote fungeerde als een soort smeltkroes waar de contacten van Julie van der Veen samenkwamen.

De volgende vraag kan nu beantwoord worden: Hoe vond André Lhote ingang tot het Nederlandse kunstwezen en wat was zijn relatie tot Nederlandse kunstenaars?

André Lhote viel na de Eerste Wereldoorlog op in Nederland door zijn verdiensten voor de *La Nouvelle Revue Française*. Dit actualiteitenblad gaf Lhote de mogelijkheid om zijn kunsttheorie onder een groot publiek te verspreiden in binnen- en buitenland. Lhote's solotentoonstelling bij de Rotterdamsche Kunstkring in 1919 kan gezien worden als het beginpunt van zijn activiteiten in Nederland. De reactie op Lhote's kunstitlatingen en kunsttheorie in de Nederlandse nieuwsbladen was erg wisselend. Enerzijds werd hij neergezet als een jong genie en hoeder van de Franse moderne kunst. Anderzijds werd hij weggezet als een imitator, een schilder met weinig vinding en veel compilatie.

In de wetenschappelijke literatuur komt niet tot uitdrukking dat Lhote betrekkingen had met Nederland. Dit is opmerkelijk, aangezien zijn samenwerking met het Genootschap Nederland-Frankrijk zich over een periode van minimaal tien jaar uitstreckte. Met zijn drievoudige identiteit als schilder, docent en kunstcriticus, tezamen met zijn redenaarstalent, was Lhote uitermate geschikt om een belangrijke bijdrage te leveren aan dit genootschap. De kunsttheorie van Lhote moest Nederland en Frankrijk op cultureel gebied samenbrengen. Uit verschillende bronnen met betrekking tot de inhoud van deze toespraken worden de

⁹³ Julie van der Veen-archief, brief Parijs 22 juillet '47 aan haar moeder.

⁹⁴ Julie van der Veen-archief, brief Parijs 22 juillet '47 aan haar moeder.

⁹⁵ “Biografie,” Julie van der Veen website, handgeschreven door Julie van der Veen in de jaren '90, daarna niet meer aangepast, geraadpleegd op 26-05-2021, <<https://www.julievanderveen.nl/nederlands/biografie/>>.

zielsverwantschap, historische band en de artistieke overeenkomsten tussen Frankrijk en Nederland sterk benadrukt. Via dit genootschap wist Lhote op tactvolle wijze een groot netwerk aan te boren dat hem toegang verschafte tot het Nederlandse kunstwezen. Dit stelde hem in staat om aan tentoonstellingen deel te nemen en voordrachten te organiseren zodat hij zijn kunsttheorie verder kon verspreiden en waardoor hij informatie kon opvragen over Nederlandse oude meesters. Het doel van Lhote's activiteiten in Nederland was, naast het onder de aandacht brengen van zijn kunstopvattingen en het verkopen van kunstwerken, het samenbrengen van Nederland en Frankrijk op artistiek terrein. Het Genootschap Nederland-Frankrijk fungeerde voor Lhote dus als een kruiwagen om het Nederlandse kunstwezen te betreden.

Uit de vers aangeboorde bronnen komt naar voren dat Lhote ten minste tot 1929 op verschillende lagen verbonden was met het Nederlandse kunstwezen. Dit blijkt uit Lhote's inspanningen voor het Genootschap Nederland-Frankrijk, zijn voordrachten en zijn deelname aan Nederlandse tentoonstellingen. De intensiteit van zijn activiteiten in Nederland neemt na het openen van L'Académie André Lhote in 1925 wel af.⁹⁶ Na 1925 zou Lhote in landen als Nederland, Turkije en Zweden zijn onderwijscampagne voortzetten, maar hij ontving vooral studenten uit deze landen in Parijs. L'Académie André Lhote werd zo een internationale ontmoetingsplek. De ruim 1500 studenten die Lhote in zijn leven zou begeleiden, bereikte hij onder meer door zijn grootschalige internationale acquisitie, waar Nederland ook onder viel.

Lhote's groeiende internationale bekendheid trok buitenlandse studenten aan waaronder de Nederlanders Charlotte van Pallandt en Julie van der Veen. Charlotte van Pallandt werd tijdens Lhote's studietijd dusdanig door hem beïnvloed dat zij stopte met zijn lessen en op zoek ging naar een andere leermeester waar zij uiteindelijk de beginselen van Lhote's leer in een driedimensionaal medium zou uitwerken. Anders dan Van Pallandt onderhield Van der Veen een langdurige vriendschap met Lhote en zou zij in de jaren '30 tot zelfs na de Tweede Wereldoorlog L'Académie André Lhote bezoeken. Uit de bronnen over Van Pallandt en Van der Veen blijkt dat hun carrière lange tijd beïnvloed werd door de regels van André Lhote in relatie tot vlakverdeling, compositieel en kleurgebruik die geworteld waren in de kunsthistorie. Hij begeleidde zijn leerlingen persoonlijk, gaf feedback op hun kunstwerken en hielp hen met hun artistieke zoektocht en met het toetreden tot de Parijse kunstmarkt. Volgens

⁹⁶ *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 01-04-1922; *De Maasbode*, 06-05-1922; *De Arnhemsche Courant*, 05-10-1922; *La Gazette de Hollande*, 14-12-1923; *De Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 15-04-1925; *De Maasbode*, 08-06-1925; *De Tijd*, 10-06-1925; *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 25-10-1926; *De Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 30-10-1926; *Het Algemeen Handelsblad*, 23-04-1927; *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 28-04-1929; *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*; *Het Algemeen Handelsblad*, 23-04-1932; *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 22-05-1932.

Van der Veen liet Lhote zijn leerlingen, meer dan Léger, vrij in hun leerproces en reikte hij hen hoofdzakelijk de technieken aan, terwijl Charlotte van Pallandt de vele regels juist beklemmend ervoer en het gevoel had een kopie van Lhote te worden. Lhote heeft zodoende op de artistieke vorming van beide kunstenaars een aantoonbare invloed gehad. Van Pallandt keerde zich van hem af terwijl Van der Veen hem artistiek zou blijven volgen.

Lhote's betrokkenheid met Nederlandse kunstenaars reikte verder dan zijn docentschap en het Genootschap Nederland-Frankrijk. Lhote kwam op voor de belangen van Nederlandse kunstenaars in Parijs door het Frans-Nederlandse initiatief van Guy-Félix Fontenaille en Tjerk Bottema tijdens het Bob Rooker Proces te steunen met een geschreven expertise dat diende in de rechtszaal als bewijsmateriaal. Hij droeg ook bij aan de kosten van de rechtszaak door een kunstwerk af te staan dat op de tentoonstelling 'Les Amis de Rooker' werd verkocht. Daarnaast exposeerde hij met de Frans georiënteerde kunstenaarsgroep De Onafhankelijken om Franse kunstitlatingen in Nederland ten tonele te voeren, ter wille van het verreiken van de artistieke horizon van de bezoekers. Deze voorbeelden getuigen van Lhote's goedwilligheid jegens, en samenwerking met, zijn Nederlandse collega-kunstenaars en zijn steun op zowel artistiek, intellectueel als financieel vlak.

Nawoord

Naar mijn beste kunnen heb ik gepoogd onderzoek te doen naar André Lhote en zijn relatie tot Nederland, maar vanwege de beperkingen van de coronamaatregelen was het niet mogelijk archieven en bibliotheken van musea fysiek te raadplegen. Ondanks de online behulpzaamheid van verschillende instituten kan het daarom zijn dat er bronnen ongemoeid zijn gelaten. Het was namelijk niet mogelijk om alle archiefstukken te digitaliseren. Enkel doelgerichte aanvragen van beperkte omvang werden in behandeling genomen. In een vervolgonderzoek in een post-coronatijdperk loont het daarom de moeite om het Charlotte van Pallandt-archief in het RKD en het Julie van der Veen-archief in Zuid-Frankrijk fysiek te bezoeken en om André Lhote's aanwezigheid in Nederland na 1929 te bestuderen.

Voor een mogelijk vervolgonderzoek naar de relatie tussen André Lhote, Nederland en zijn studenten loont het om Jeanne Bieruma Oosting, Anne Marie Blaupot ten Cate, Arnold Bernard Neujean en Sierk Schröder hierbij te betrekken. Het Bob Rooker Proces verdient ook nader onderzoek. In het boek *Tjerk en Tjeerd Bottema* van Frédérique Bruyel Van der Palm wordt de Bob Rooker kwestie in enkele zinnen uit de doeken gedaan. Naast deze vermelding is er naar mijn weten geen onderzoek gedaan naar dit Frans-Nederlandse initiatief, terwijl er genoeg Nederlandse en Franse primaire bronnen in de database van Delpher en Gallica beschikbaar zijn. Over het Genootschap Nederland-Frankrijk is ook nauwelijks iets bekend. Het zou interessant zijn om de organisatie, de leden, hun activiteiten en de relatie met Frankrijk verder uit te diepen.

Deze scriptie is tot stand gekomen door de medewerking van een aantal mensen die ik persoonlijk wil bedanken. De directeur van L'Association André Lhote heeft mij geïnspireerd tot het schrijven van deze scriptie. Zonder Dominique Bermann Martin had ik nooit geschreven over André Lhote. Herman en Narcisse Vollenbroek waren zo vriendelijk om mij archiefstukken van Julie van der Veen vanuit Zuid-Frankrijk toe te sturen die met André Lhote van doen hebben. Daarvoor wil ik hen hartelijk danken. Aad van Meerkerk en Dorothe Bijl, verzamelaars van het werk van Van der Veen, wil ik bedanken voor het sparren en meedenken. Mijn scriptiebegeleider Matisse Huiskens wil ik bedanken voor zijn concrete verbeterpunten en scherpe kritieken. Mijn moeder Marijke Kamper en Robert Lambermont zijn zo behulpzaam geweest de verschillende versies van commentaar te voorzien. Tot slot wil ik de medewerkers van het RKD, het Noord-Hollands Archief en het Rotterdams Archief bedanken voor het digitaliseren van archiefmateriaal.

Afbeeldingen

Afbeelding 2. André Lhote, *La maison blanche*, 1907, olieverf op doek, 45 x 55 cm, (Christies, 25 juni 2011).

Afbeelding 3. André Lhote, *Hommage à Watteau*, 1918/1919, olieverf op doek, 116 x 89 cm, (Genève, Petit Palais de Genève).

Afbeelding 4. André Lhote, *Les cocotiers* naar Paul Gauguin (1891), 1908, olieverf op papier, 91 x 70 cm, (Christies, 14 juni 2010).

Afbeelding 5. André Lhote, *Nu dans un paysage*, 1917, olieverf op papier op doek, 73 x 100 cm, (Christies, 14 april 2021).

Afbeelding 6. Frans Hals, *Banket van de officieren van St. Joris Doelen*, 1616, olieverf op doek, 175 x 324 cm, (Haarlem, Frans Hals Museum, inv.nr. OS I-109).

Firma A. MAK

VEILINGMEESTERS — AMSTERDAM.

VEILING op Woensdag 19 October 1921

Moderne Fransche Cubisten

Collectie bijeengebracht door de

„Galerie de l'Effort Moderne”

LEONCE ROSENBERG — PARIS

SCHILDERIJEN AQUARELLEN TEKENINGEN SCHILDERWERK OP GLAS SCHILDERWERK (peinture à l'œuf) OP BETON	Bissière, Marie Blanchard, Georges Braque, Combene, Juan Gris, Henri Hayden, Auguste Herbin, Irène Lagut, Ferand Léger, André Lhote, Jean Metzinger, Piet Mondriaan, Pablo Picasso, Rivéra, Sévérini, Kees van Dongen, Léopold Survage, André Derain, G. Valmier, Maurice Vlaminck, Suzanne Valadon. G. Miklos, Marcoussis. G. Miklos.	BASRELIEFS EN STATUETTES IN ZANDSTEEN (blank en polychroom) GEKLEURD MOZAIK OP BETON Laurens, Csaky, Jacques Lipchitz. Jean Lambert
---	---	--

Catalogus met losse map afbeeldingen is verschenen en verzonden. Een beperkt aantal exemplaren nog verkrijgbaar ad f 2 — ten kantore Fa. A. MAK, Rokin 5/15 Amsterdam. Litteratuur over het Cubisme en Periodieken, op de kijkdagen verkrijgbaar.

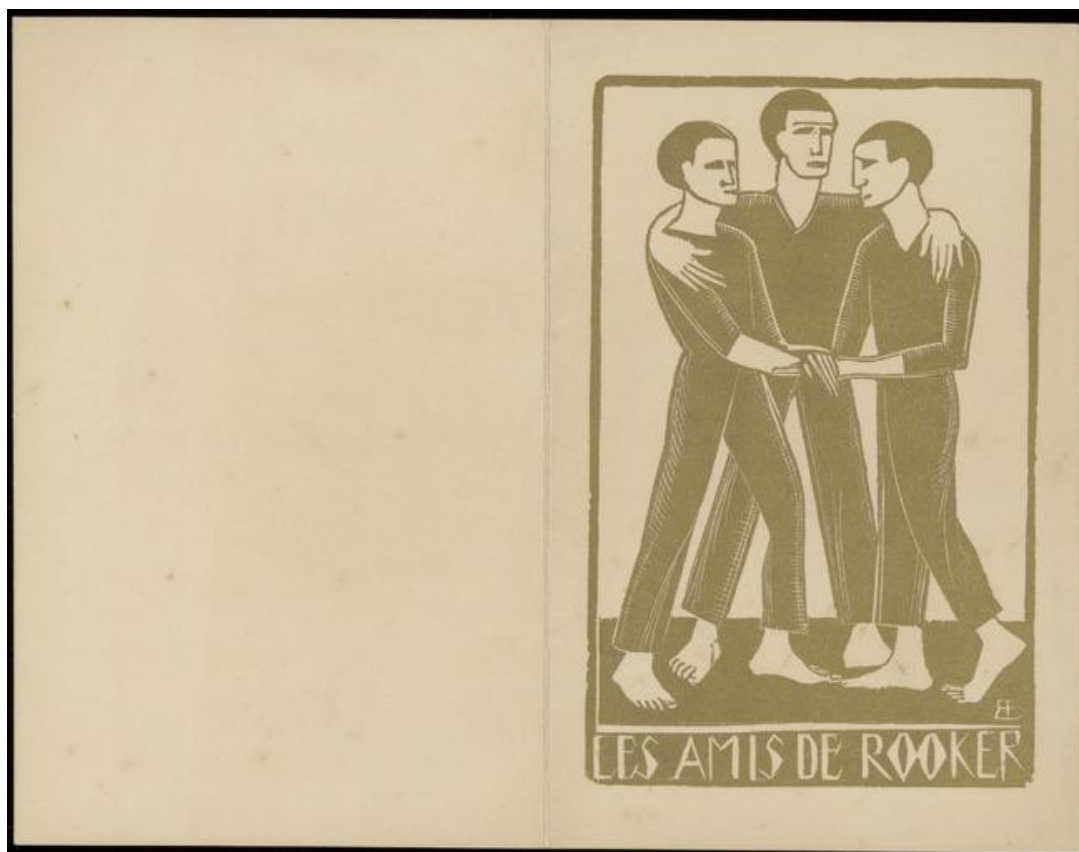
Kijkdagen: Zaterdag 15, Zondag 16, Maandag 17 en Dinsdag 18 Oct. in voorm. Veilingzalen Rokin 5/15.

Bij deze veiling voegde de Heer ROSENBERG nog de prachtige basalten Chinesche Kop uit het 18e — tijdperk die in Januari 1920 aan zijne veiling ontbrak.

Afbeelding 7. Advertentie in *Het Algemeen Handelsblad*, 09-10-1921, (Delpher).

Afbeelding 8. André Lhote, *Les amies*, 1925, olieverf op papier, 146 x 114 cm, (Parijs, Centre Pompidou, inv.nr. AM 1987-906).

Afbeelding 9. Kaft programmaboekje voor de tentoonstelling 'Les Amis de Rooker', 14-10-1924, (Den Haag, RKD, inv.nr. 01717.001).

„LES AMIS DE **ROOKER**”. — In de zaal Heystee te A'dam, wordt een tentoonstelling van schilderijen gehouden, welke door in Parijs wonende artisten van verschillende nationaliteiten zijn afgestaan voor het „**Bob** Rooker-fonds”. Hierboven een tekening van den Japanner Foujita: kop van een jong meisje.

Afbeelding 10. Tsuguharu Foujita, *Tête de jeune fille* te zien op de tentoonstelling 'Les Amis de Rooker' in *De Telegraaf* van 31-10-1924, potlooftekening, (Verblijfplaats onbekend, Delpher).

Afbeelding 11. Charlotte van Pallandt, *Liggend naakt*, ca. 1926, olieverf op doek, 45 x 65 cm, (Particuliere collectie Peter Tijhuis).

Afbeelding 12. Charlotte van Pallandt, *Studie met aantekeningen*, ca. 1926, 32.5 x 23.5 cm, (Zwolle, Museum de Fundatie).

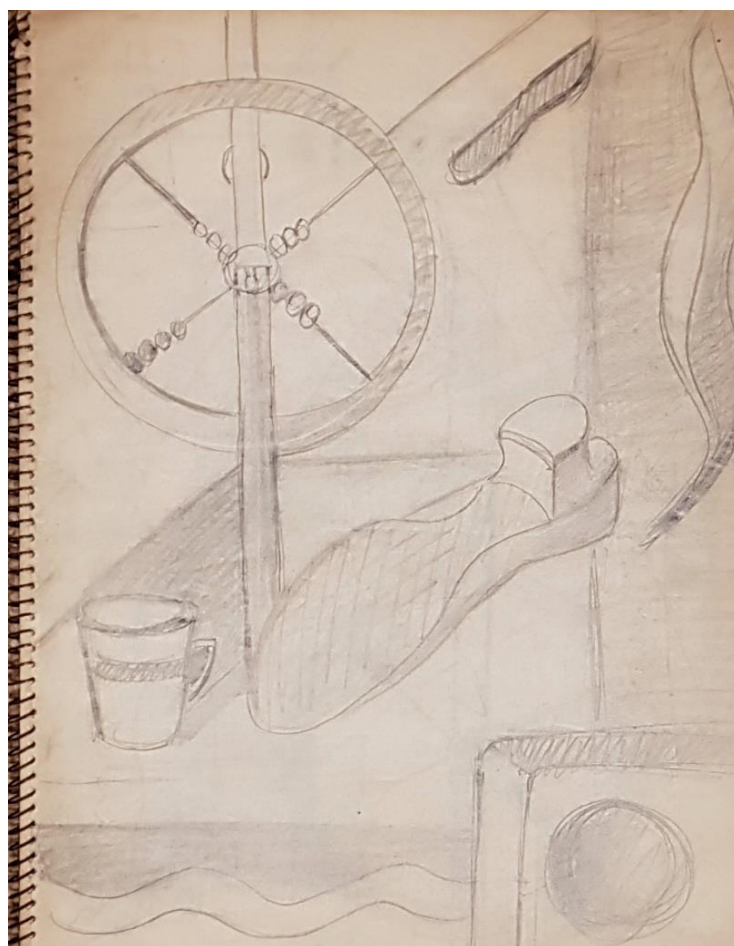
Afbeelding 13. Charlotte van Pallandt, *Femie*, 1929, teakhout, 45 x 29 x 28 cm, (Zwolle, Museum de Fundatie).

Afbeelding 14. Julie van der Veen, *Kleurrijk abstract*, ca. 1930-1940, olieverf op doek, 57 x 65.5 cm (Arnhem, Collectie Museum Arnhem, inv. nr. GM 2020.002).

Afbeelding 15. Julie van der Veen, *La vie*, ca. 1932, olieverf op doek, 37 x 45 cm, (Collectie Vollenbroek).

Afbeelding 16. Julie van der Veen, *Schets van een wiel, schoen en kopje op een tafel*, ca. 1932, potlood op papier, 30 x 21 cm, (Collectie Vollenbroek).

Verantwoording afbeeldingen

- Afb. 1. Foto in het Archief L'Association André Lhote.
- Afb. 2. Gedownload op 18 april 2021.
<https://www.christies.com/en/lot/lot-5456054>
- Afb. 3. Bermann Martin, "The Life of André Lhote," Fig. 7.
- Afb. 4. Gedownload op 19 april 2021.
<https://www.christies.com/en/lot/lot-5329699>
- Afb. 5. Gedownload op 17 april 2021.
<https://www.christies.com/en/lot/lot-6313215>
- Afb. 6. Gedownload op 30 mei 2021.
<http://collectie.franshalsmuseum.nl/#/query/3889d064-88da-4d1c-bb06-33bd51cc5842>
- Afb. 7. *Het Algemeen Handelsblad*, 09-10-1921.
<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=andre+lhote+mak&coll=ddd&sortfield=date&identifier=ddd:010655068:mpeg21:a0012&resultsidentifier=ddd:010655068:mpeg21:a0012&rowid=7>
- Afb. 8. Gedownload op 19 april 2021.
<https://www.wikiart.org/en/andr-lhote/les-deux-amies-1925>
- Afb. 9. Gedownload op 18 april 2021.
<https://rkd.nl/en/explore/excerpts/record?filters%5Bkunstenaar%5D=Zaal+Heystee&query=&start=1>
- Afb. 10. *De Telegraaf*, 31-10-1924.
<https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=bob+rooker&facets%5Bperiode%5D%5B%5D=2%7C20e+eeuw%7C1920-1929%7C1924%7C&page=2&maxperpage=50&sortfield=date&coll=ddd&identifier=ddd:110562847:mpeg21:a0104&resultsidentifier=ddd:110562847:mpeg21:a0104&rowid=5>
- Afb. 11. Gedownload op 18 april 2021.
<https://www.charlottevanpallandtoundation.com/oeuvre#1920-1930>
- Afb. 12. Gedownload op 18 april 2021.
<https://www.charlottevanpallandtoundation.com/oeuvre#1920-1930>
- Afb. 13. Gedownload op 18 april 2021.
<https://www.charlottevanpallandtoundation.com/oeuvre#1920-1930>
- Afb. 14. Gedownload op 3 juni 2021.
<https://www.museumarnhem.nl/nl/collectie/GM+2020.002>
- Afb. 15. Gedownload op 20 april 2021.
<https://www.julievanderveen.nl/nederlands/oeuvre/>
- Afb. 16. Fotograaf Herman Vollenbroek, beheerder van het Julie van der Veen-archief in Zuid-Frankrijk.

Literatuurlijst

Primaire bronnen:

De Telegraaf, 14-08-1918; *Het Algemeen Handelsblad*, 14-04-1919; *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 08-07-1919; *De Telegraaf*, 10-07-1919; *Het Nieuws van den Dag*, 16-07-1919; *Het Algemeen Handelsblad*, 16-07-1919; *De Telegraaf*, 25-07-1919; *Het Vaderland*, 07-11-1919; *De Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 07-04-1920; *Het Vaderland: Staat- en Letterkundig Nieuwsblad*, 18-12-1920; *Het Algemeen Handelsblad*, 21-12-1920; *De Telegraaf*, 22-12-1920; *Het Algemeen Handelsblad*, 22-12-1920; *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 24-12-1920; *De Telegraaf*, 24-12-1920; *De Maasbode*, 16-01-1921; *Het Rotterdamsch Nieuwsblad*, 18-01-1921; *Het Algemeen Handelsblad*, 06-02-1921; *De Maasbode*, 14-02-1921; *De Nieuwe Courant*, 16-02-1921; *De Telegraaf*, 17-02-1921; *De Maasbode*, 19-02-1921; *Het Algemeen Handelsblad*, 23-02-1921; *La Gazette de Hollande*, 04-03-1921; *Deli Courant*, 03-08-1921; *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 01-04-1922; *De Maasbode*, 06-05-1922; *De Nieuw Rotterdamsche Courant*, 06-11-1922; *De Arnhemsche Courant*, 05-10-1922; *La Gazette de Hollande*, 14-12-1923; *De Courant: Het Nieuws van de Dag*, 20-03-1924; *Nieuw Apeldoornsche Courant*, 20-03-1924; *L'Oeuvre*, 17-06-1924; *La Liberté*, 17-06-1924; *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 18-06-1924; *Het Algemeen Handelsblad*, 23-08-1924; *De Telegraaf*, 28-10-1924; *De Telegraaf*, 31-10-1924; *Het Volk: Dagblad voor de Arbeiderspartij*, 14-11-1924; *De Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 14-11-1924; *De Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 15-04-1925; *De Maasbode*, 08-06-1925; *De Tijd*, 10-06-1925; *L'Art Vivant*, 16-05-1926; *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 25-10-1926; *De Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 30-10-1926; *Het Algemeen Handelsblad*, 23-04-1927; *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 28-04-1929; *Het Algemeen Handelsblad*, 10-04-1932; *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 23-04-1932; *Het Vaderland: Staat en Letterkundig Nieuwsblad*, 22-05-1932.

- Noord Hollands Archief, Frans Hals Museum Archief, 1374-36 1921. Brief: 28-02-1921, Gerard Gratama aan André Lhote. Brief: 06-04-1921, André Lhote aan Gerard Gratama met antwoord Gratama.
- Stadsarchief Rotterdam, Archief Rotterdamsche Kunstkring, 312b. Documenten betreffende de tentoonstelling van A. Lhote 6-27 april (april 1919).
- J.J. Salverda de Grave. *De Gids. Jaargang 81*. Amsterdam: Kampen & Zoon, 1917.
- J.J. Salverda de Grave. *Gedenkschrift 15-jarig bestaan Genootschap Nederland-Frankrijk 1916-1931*. Wageningen: Vada, 1932.
- RKD, Programma boekje Les Amis de Roquer, 10-14-1924. Invt.nr. 01717.001.
- RKD, Charlotte van Pallandt-archief, Aantekeningenschrift van Charlotte van Pallandt, 1926-1936. Archief nr. NL-HaRKD-0062-41.
- Julie van der Veen-privé-archief. Herman en Narcisse Vollenbroek (Zuid-Frankrijk).
- Ridder, André de. "André Lhote." *Nieuwe Kunst* 8 (1930): 1-52.
- Veilingcatalogus A. Mak. *Oeuvre's de l'Ecole Française Moderne: Collection réunie par "l'Effort Moderne" (Léonce Rosenberg)*. 19-10-1921.

Niet gepubliceerd bronnenmateriaal:

2781
Amsterdam 28/2 1921

André Lhoté Rue Boulard 28 bis. Paris XVIe.
achien-peintre.

Cher monsieur !

Comme je vous ai promis j'ai eu le plaisir
à votre adresse, sans tarder, de vous adresser
de la reproduction du tableau des Français,
"Repas de croisés de St George" de 1627,
qui représente le tableau, avant, pendant
l'expédition de Malabar.

Je vous prie d'agréer, monsieur, l'assurance de
mes sentiments les plus distingués.

Gratama

Notitie voor een brief van Gerard Gratama aan André Lhoté, 28-02-1921, (Noord-Hollands Archief, inv.nr. 1374-36).

Paris 22 Juli '47.

Ik denk dat je mijn briefkaart, die ik deest bij aankomst. Schreef al ontvangen hebt vandaag.
Een heel goede reis gehad, maar was stommer, en heb praakte maar. Bij aankomst heb ik de Beaux-Arts van Uden geleend, die hij had en met veel moeite heeft hij mijn valies eruit gekregen en een porteur genomen en zag ik Madeline, ik herkende haar alomtijds; haar zoon is een knappe jonge man, pr. worden van 22 jaar en heeft hij het valies op de schouder gedragen. Ik heb een kleine kamer met lit-oliers en wasch mij in de keuken dus een courante en heb het heel appartement voor mij alleen, want de dame die het bewoont is in de campagne; en krijg ik op het gas warm water maken voor mijn toilet, alles kraak rindelyk en interieur byzisch Trausche.
O mama, Paris is en blijft nog steeds hetzelfde, ik voel mij hier nog prettig en ge-likken en kijk mijn ogen rief. Ik heb een werkleusen spyt mij erg geen schulders-kost by me te hebben. Maandagmorgen by de politie gemeld en de tickets pour manger afgehaald.; 's middags liep ik door de Rue d'Odessa naar de port, Rue Littré en ontmoette Poliatoff, my brotten haast byen elkaar aan en

Brief (1/2) van Julie van der Veen aan haar moeder, Paris 22 juillet '47 (Julie van der Veen-archief).

is hy mede gegaan maar de post en heeft my
gehouden en hebben wy samen iets gebruikt
in een café; Doornel hadden wy elkaar te ver-
hellen en was Phote net naar de Campagne
vertrokken. Er is nu geen model, maar werkt
men aan een nature morte en mag ik daar
ook voor niets werken. Hoe lew ik van-
morgen gaam werken by de do. Phote en zag
daar Mad. de Surinjar met de blonde
togen en Serge, de Italiaan, de vriend van
Mad. de Aynard. En stel je voor ik sprak een
jongeman die ook by Phote werkte en bleef
hy anturk te ryken ook Djemal Flauit
en Salih te kennen; ik verroecht hem aan
hem myn kerkelyke proeven bekendden. Al-
lyn getrouwt en hebben kinderen, behalve
Salih, die is nog célibataire; maar syn vader
is gestorven en syn dusje is getrouwd. Wat
typisch zoo in outworking; nu ga ik met
die turk (hy is hier met syn vrouw + kinderen
voor studie) naar een exposition d'art mo-
derne. Vrijdagmiddag is leuk. Ik krijg het
hier al meer druk.

Wat ga ik het met jou? je doet toch niet
heer. Als blijft vernieuze niet. Maan,
maak dingend je paspoort in orde en je
leest gewoon van je naam dat hy het in der-
tyd in Darys al veranderd hebben en lees
je oude paspoort in; wees nu verslandig
dorg dat je papieren gaan in orde komen, ik
weet niet, ik heb zo ingevaeld dat het noodzak.

Brief (2/2) van Julie van der Veen aan haar moeder, Paris 22 juillet '47 (Julie van der Veen-archief).

Secundaire literatuur:

- Azar, Aimé. *André Lhote en Égypte: Étude critique comprenant des extraits de la correspondance inédite du peintre avec Mohamed et Effat Naghi*. Le Caire: Centre Culturel Française, 1978.
- Bermann Martin, Dominique. "The Life of André Lhote." In *André Lhote and His International Students*, samengesteld door Zeynep Kuban en Simone Wille, 17-40. Innsbruck: Innsbruck University Press, 2020.
- Bouiller, Jean-Roch. "Art Criticism and Avant-Garde: André Lhote's Written Works." In *Avant-Garde and Criticism, Avant-Garde Critical Studies*, samengesteld door Klaus Beekman en Jan de Vries, 15-31. Leiden: Brill Academic Publishers, 2007.
- Bruyel Van der Palm, Frédérique. *Tjerk en Tjeerd Bottema*. Leeuwarden: De Drijvende Dobber, 1990.
- Dogramaci, Burcu, Mareike Hetschold, Laura Karp Lugo, et.al. (red.). *Arrival Cities: Migrating Artists and New Metropolitan Topographies in the 20th Century, an Introduction*. Leuven: Leuven University Press, 2020.
- Dorival, Bernard. *André Lhote rétrospective, 1907-1962*. Parijs, 1981. Mus. cat. Artcurial Center for Contemporary Plastic Art, Parijs.
- Drugeon, Fanny. "From Paris to Mirmande, International Aspects of Lhote's Academy through Lhote's Writings and Correspondance." In *André Lhote and His International Students*, samengesteld door Zeynep Kuban en Simone Wille, 41-50. Innsbruck: Innsbruck University Press, 2020.
- Greet, Michele. "Mapping Cultural Exchange: Latin American Artists in Paris between the Wars." In *Circulations in the Global History of Art: Studies in the Historiography of Art* samengesteld door Thomas Dacosta Kaufmann, Catherine Dossin en Béatrice Joyeux-Prunel, 133-147. Oxford: Routledge, 2015.
- Harmsen, Ger. *Chris Beekman. Een kunstenaarsleven, 1887-1964*. Nijmegen: Sun Uitgeverij, 1999.
- Jager, Maarten. *Charlotte van Pallandt: Kunst als levensdoel*. Zwolle: Uitgeverij Waanders & de Kunst, 2019. Mus. cat. Museum de Fundatie, Zwolle.
- Jakovsky, Anatole. *André Lhote: 48 Reproductions commentées par le peintre*. Parijs: Librairie Floury, 1947.
- Jaraus, Konrad. "German Students in the First World War." *Central European History* 17,4 (1984): 310-329.
- Jong, Karlijn de. "De Onafhankelijkken 1919-1929: 'Onbevooroordeeld, belangeloos

en onafhankelijk.” Masterthesis, Universiteit Utrecht, 2009.

- Kuban, Zeynep en Simone Wille. “Introduction and Acknowledgments.” In *André Lhote and His International Students*, samengesteld door Zeynep Kuban en Simone Wille, 7-16. Innsbruck: Innsbruck University Press, 2020.
- Maingon, Claire. “L’Académie André Lhote – l’Atelier Fernand Léger: Enseignements comparés.” In *L’éducation artistique en France: Du modèle académique et scolaire aux pratiques actuelles XVIIIe-XIX siècles*, samengesteld door Dominique Poulot, Jean-Miguel Pire en Alain Bonnet, 219-230. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2010.
- Meister, Anna, Daniel Prytz en Karin Sidén. *Form och färg: André Lhote och Svensk kubism*. Stockholm: Prins Eugens Waldemarsudde, 2017.
- Moulin, Hélène and François Fossier. *André Lhote rétrospective, 1885-1962*. Parijs, 2003. Mus. cat. Musée de Valence, Valence.
- Paul, Herman. *Het moeras van de geschiedenis: Nederlandse debatten over historisme*. Amsterdam: Bert Bakker, 2012.
- Popkin, Jeremy. *From Herodotus to H-Net: The Story of Historiography*. New York: Oxford University Press, 2016.
- Tegenbosch, Lambert en Marian Koekkoek. *Charlotte van Pallandt: Beelden en tekeningen*. Zwolle: Waanders, 1994.
- Venema, Adriaan. *Nederlandse schilders in Parijs, 1900-1940*. Baarn: Het Wereldvenster, 1980.
- Waller, Susan en Karen Carter (red.). *Foreign Artists and Communities in Modern Paris 1870-1914: Strangers in Paradise*. Oxford: Routledge, 2015.
- Wielenga, Friso. *Geschiedenis van Nederland: Van de opstand tot het heden*. Amsterdam: Boom, 2014.
- Wille, Simone. “South Asian Artists at the Académie André Lhote.” In *André Lhote and His International Students*, samengesteld door Zeynep Kuban en Simone Wille, 189-208. Innsbruck: Innsbruck University Press, 2020.
- Zijlmans, Kitty en Marlite Halbertsma (red.). *Gezichtspunten: Een inleiding in de methode van de kunstgeschiedenis*. Nijmegen: SUN, 1993.

Websites:

- Charlotte van Pallandt Foundation. “Oeuvre: 1920-1930.” Laatst aangepast in april 2021. Geraadpleegd op 21-04-2021.
<<https://www.charlottevanpallandtoundation.com/oeuvre#1920-1930>> .
- Julie van der Veen. “Biografie.” Geschreven door Julie van der Veen in de jaren ‘90. Geraadpleegd op 6-06-2021.
<<https://www.julievanderveen.nl/nederlands/biografie/>>.
- Museum Arnhem. “Collectie: Kleurrijk abstract.” Laatst aangepast in februari 2020. Geraadpleegd op 02-06-2021.
<<https://www.museumarnhem.nl/nl/collectie/GM+2020.002>> .